

Temeljni dohodak: značenja i koncepti

Sever, Matija

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:162965>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-26**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanost
Diplomski studij politologije

Matija Sever

TEMELJNI DOHODAK: ZNAČENJA I
KONCEPTI

DIPLOMSKI RAD

Zagreb

Rujan, 2017.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanost
Diplomski studij politologije

TEMELJNI DOHODAK: ZNAČENJA I
KONCEPTI
DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc.dr.sc. Andrija Henjak

Student: Matija Sever

Zagreb

Rujan, 2017.

Izjavljujem da sam diplomski rad Temeljni dohodak: značenja i koncepti, koji sam predao na ocjenu mentoru doc.dr.sc. Andriji Henjaku, napisao samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekao ECTS-bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivao etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkog kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Sadržaj rada:

1. UVOD	1
2. DEFINICIJA	4
3. POVIJESNI KONTEKST	6
4. ELEMENTI	18
5. TEORIJSKA RAZMATRANJA	23
6. ZAKLJUČAK	27
7. LITERATURA	30
8. SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI	33

Uvod

Bezuvjetni temeljni dohodak može se definirati kao instrument socijalne politike putem kojega država isplaćuje određeni iznos svakom punoljetnom građaninu bez uvjeta poput bračnog, imovinskog ili radnog statusa (Van Parijs, 1991: 102). Temeljni dohodak može biti i uvjetovan, kao što to jesu verzije temeljnog dohotka koje već postoje u razvijenim kapitalističkim zemljama (nacionalna mirovina, socijalna pomoć). Ovaj rad će se prvenstveno baviti bezuvjetnom varijantom temeljnog dohotka.

Temeljni dohodak, kao što je prethodno navedeno, postao je predmetom istraživanja tek u zadnjih nekoliko desetljeća. Iako se oko neke osnovne definicije teoretičari temeljnog dohotka mogu složiti, postoji cijeli niz elemenata temeljnog dohotka koji variraju od slučaja do slučaja. Ovaj rad će pokušati analizirati kakvi se sve koncepti temeljnog dohotka javljaju, koje su njihove specifičnosti i kakve bi rezultate mogli dati u praksi. Temeljni dohodak, iako i dalje nema veliku podršku među populacijama razvijenih kapitalističkih zemalja, ima podršku koja je iznimno raširena po ideološkom spektru. S obzirom na svoju veličinu temeljni dohodak može varirati i nužno bi time proizveo različite posljedice. U ovom radu će biti napravljen pregled značenja koje temeljni dohodak nosi za različite ideologije i kakve su im preferencije u slučaju zagovaranja temeljnog dohotka. Naravno, sagledat će se i argumenti protivnika temeljnog dohotka iz različitih ideoloških pozicija. Ovaj rad će stoga dati pregled postojećih koncepata temeljnog dohotka i značenja koje ti koncepti imaju zagovornicima i protivnicima iz cijelog ideološkog spektra.

Da bismo shvatili važnost temeljnog dohotka najprije moramo sagledati povijesne okolnosti koje su dovele do rasta popularnosti ideje temeljnog dohotka. Početak ideje temeljnog dohotka možemo otprilike smjestiti u sredinu devetnaestog stoljeća, doba industrijalizacije i rasta radničke klase. Kao i marksizam, ideja temeljnog dohotka je bila namijenjena kao odgovor na perciviranu opasnost od rastuće nejednakosti i mogućnosti nezaposlenosti uzrokovane tehnološkim napretkom. Kroz dvadeseto stoljeće, a naročito u vremenu poslije Drugog svjetskog rata, došlo je do velikog jačanja socijalnih osiguranja, zaštitnih mreža koje država pruža građanima. Razdoblje države blagostanja (welfare state) obilježeno je velikim ekonomskim rastom i egzistencijalnom sigurnošću koju je država mogla

pružati građanima kroz univerzalno zdravstveno osiguranje, naknade za nezaposlene, visoke mirovine, socijalne naknade te općenito visok stupanj zaposlenosti i povoljan odnos radnika i umirovljenika. Situacija se izmjenila tokom ekonomskih kriza sedamdesetih koje su dovele do rasta inflacije, ali s druge strane i stagnaciju ekonomskog rasta. Ideološki odgovor političkih ekonomista na krizu bio je odbacivanje kejnzijanizma i prihvaćanje neoliberalne ideologije. Neoliberalizam zagovara liberalizaciju tržišta, individualnu odgovornost i privatizacijska rješenja te je stoga rezultirao smanjenjem opsega države blagostanja. Neoliberalni filozofi koji su u to vrijeme razmatrali ideju temeljnog dohotka zamišljali su je kao superiornu zamjenu za državu blagostanja. Temeljni dohodak bi u tom kontekstu trebao spriječiti pojavu ekstremnog siromaštva, smanjiti birokraciju i ublažiti nejednakosti, a istovremeno ne bi ugrožavao načela slobodnog tržišta i jednakosti. Ipak, ideja temeljnog dohotka se tada nije probila na dnevni red političara. Doba neoliberalizma rezultiralo je jačanjem globalne ekonomske razmjene, ali je dovelo i do povećane društvene nejednakosti. Distribucija dohotka je učinila sve veći broj ljudi siromašnim, a malobrojne ekstremno bogatim. Stranke ljevice, tradicionalno najveći proponenti države blagostanja, odustale su od zahtjevanja veće državne potrošnje i približile se ekonomskom centru (primjer britanskih laburista za vrijeme Blaira). Ipak, prevlast neoliberalizma kao općeprihvaćene ekonomske teorije je dovedena u pitanje tek izbijanjem svjetske ekonomske krize 2008. godine. S neoliberalnim ekonomskim principima dovedenim u pitanje, a s druge strane dugotrajnom krizom ljevice, javila se potreba za inovacijama u socijalnoj i ekonomskoj politici koje bi bile sposobne otkloniti neželjene posljedice cikličkih kretanja, automatizacije, rasta nezaposlenosti i ekonomske nejednakosti. Jedna od takvih inovacija je ideja bezuvjetnog temeljnog dohotka, a uz nju su usko vezane ideje negativnog poreza i uvjetovanog temeljnog dohotka.

U današnje vrijeme i dalje se suočavamo s rastom ekonomske nejednakosti i kontinuirane pojave ekstremnog siromaštva, ali i s novim problemima poput tehnološkim napretkom uzrokovane nezaposlenosti i klimatskih promjena. Ekonomske i socijalne politike kakve se provode od osamdesetih te su probleme još i produbile. Trenutačni rast podrške temeljnom dohotku može se stoga pripisati sumnji u efektivnost postojećih mehanizama; slobodnog tržišta i socijalnih politika. Relevantnost temeljnog dohotka osamdesetih ogledala se prvenstveno kao superiorna alternativa socijalnoj državi, dok ga danas smatraju kao odgovor na strukturalnu nezaposlenost i njen rast uslijed buduće automatizacije. Ekonomska kriza tridesetih dovela je do pojave kejnzijanizma, dok je kriza sedamdesetih rezultirala prevlašću neoliberalizma. Doba neoliberalizma dovelo je do rasta siromaštva i nejednakosti, a

nakon kulminacije u krizi iz 2008. nije predstavljena nikakva ozbiljnija ekonomska doktrina koja bi mogla zamijeniti onu koja je i dovela do krize. Relevantnost temeljnog dohotka u ovom kontekstu je što on može poslužiti kao alat ispravljanja razine nejednakosti i ukidanja ekstremnog siromaštva.

Temeljni dohodak kao tema pripada politologiji, specifično socijalnoj politici unutar područja javnih politika. Iako je definicija temeljnog dohotka prilično jednostavna, postoje različiti koncepti koji polučuju različite posljedice i shodno tome ljudi daju različita značenja temeljnom dohotku. Ovaj rad će dati pregled tih varijacija, njihovih mana i prednosti. Metodologija ovog rada bazirati će se na analizi sadržaja relevantnih znanstvenih članak i knjiga o temeljnom dohotku.

Što se strukture tiče, rad je podjeljen na četiri poglavlja. Prvo poglavlje bavit će se definicijom temeljnog dohotka, njegove bezuvjetne i uvjetovane varijante. Treće poglavlje sagledat će povijesni kontekst nastanka i širenja ideje temeljnog dohotka u odnosu na različite grupe i ideološka opredjeljenja. U trećem poglavlju analizirati će se razne varijante temeljnog dohotka; specifično kako se od slučaja do slučaja razlikuju elementi poput kondicionalnosti, periodičnosti, načina financiranja, individualnosti u odnosu na društvene i političke aktere. U četvrtom poglavlju sagledat će se teorijski argumenti protivnika i zagovornika temeljnog dohotka iz etičke perspektive; pitanja slobode, pravednosti i eksploatacije. Zaključno ću dati kratki pregled iznesenog i pokušati dati odgovor na pitanje kakvi su koncepti temeljnog dohotka i kakva značenja oni imaju za pripadnike raznih ideoloških opredjeljenja.

Svrha ovog rada je dati odgovor na pitanje što je temeljni dohodak, specifično kakvi su njegovi javni oblici i kako na njih gledaju različite političke i društvene skupine. Teza ovog rada stoga bi bila da je temeljni dohodak instrument socijalne politike kojim država osigurava građanima minimalne prihode, dok se koncepti temeljnog dohotka međusobno razlikuju po pitanju uvjetovanosti, individualnosti, periodičnosti isplate, iznosa dohotka, izvora financiranja i samog načina uplaćivanja.

Definicija

Trenutno na svijetu postoje brojni slučajevi primjene uvjetovanog temeljnog dohotka, kao što su to *social security* u Ujedinjenom kraljevstvu, *bijstand* u Nizozemskoj, *Sozialhilfe* u Njemačkoj i *revenu minimum d'insertion* u Francuskoj. Razlika između takvih sustava i bezuvjetnog temeljnog dohotka je u snažnoj kondicionalnosti (Van Parijs, 1992: 4). Dodjela sredstava iz tih programa zavisi o ispunjavanju uvjeta kao što su određen broj godina starosti u slučaju nacionalne mirovine, aktivno traženje posla u slučaju nezaposlenosti ili ne prelaženje određene razine imovine i dohotka u slučaju socijalne pomoći. U slučaju Europske unije postoji određeni konsenzus oko tog pitanja: „Trebalo napomenuti da je Europska komisija još 1992. godine preporučila vladama zemalja članica da ustanove standarde minimalnog dohotka koji bi jamčili građanima ljudsko dostojanstvo u borbi protiv siromaštva i isključenost“ (Šućur, 2000: 267). Upravo činjenica da su takvi programi temeljnog dohotka snažno uvjetovani, odnosno da traže opširne provjere životnih uvjeta osobe u pitanju (means test), čini ih daleko prihvatljivijim osobama koje se protive bezuvjetnom temeljnom dohotku zbog razloga kao što su parazitiranje na radnicima onih koji ne žele raditi ili dodjela temeljnog dohotka onima koji već imaju previše. Čak i neki gorljivi protivnici bezuvjetne verzije temeljnog dohotka, kao što je Gøsta Esping-Andersen, prihvaćaju programe temeljnog dohotka za određeni ranjivi dio populacije. Podrška posebnim programima temeljnog dohotka kao što su dječji doplatak ili temeljna mirovina imaju značajnu podršku u nekim društvima (De Wispelaere i Stirton, 2004: 269).

Negativni porez na dohodak je koncept usko povezan s temeljnim dohotkom. Odnosi se na princip gdje se određena minimalna količina prihoda ne oporezuje, dok se u slučaju nedostizanja te razine prihoda razlika uplaćuje poreznom obvezniku kroz povrat poreza. Negativni porez se, dakle, odnosi samo na one koji zarađuju ispod određene granice (Šućur, 2000: 267). Negativni porez je posebno popularan instrument socijalne države kod liberalnih ekonomskih mislilaca poput Hayeka, Friedmana, Buchanana i Murraya (Camplin, 2013: 97). Razlog zašto negativan porez uživa veliku potporu kod neoliberala, koji u pravilu zaziru od velike državne potrošnje i trenutnih oblika socijalne pomoći, leži u tome što bi negativan porez povećao poticanje na rad, isplaćivao bi se isključivo na osnovi prihoda (ne pripadnost posebnoj grupaciji), isplaćivao bi se u gotovini (ne subvencije za određene robe), zamjenio bi druge programe socijalne pomoći i ne bi poremetio tržišne cijene (Camplin, 2013: 108).

Bezuvjetni temeljni dohodak (unconditional basic income) je iznos koji država plaća svakom građaninu neovisno o radnom ili bračnom statusu. Taj dohodak ne ovisi o prijašnjem radnom iskustvu, razini primanja i imovine ni o aktivnom traženju zaposlenja (Van Parijs, 1991: 102). Autori kao što su Van Parijs, Standing, Ackerman uz uvjet građanstva također navode da osoba mora biti punoljetna da bi primala temeljni dohodak (De Wispelaere i Noguera, 2012: 17). Ova je osnovna definicija općeprihvaćena među zagovarateljima temeljnog dohotka. Ipak, postoje određeni elementi oko kojih ne postoji konsenzus, a koji će biti obrađeni kasnije u radu. Ti elementi se prvenstveno tiču iznosa dohotka, izvora financiranja, periodičnosti uplate i načina uplaćivanja dodjeljenog iznosa.

Temeljni dohodak u značajnoj mjeri postaje predmet znanstvenih istraživanja tek osamdesetih godina dvadesetog stoljeća. Prvi su ga ozbiljnije razmatrali neoliberalni teoretičari poput Milтона Friedmana i Friedricha Hayeka kao instrument socijalne politike pogodan za zamjeniti ostale redistributivne instrumente države blagostanja. Iz liberalne perspektive pravednost najznačajniji je autor Philippe Van Parijs koji je tvrdio da je bezuvjetni temeljni dohodak sukladan konceptu pravednosti i slobode kako ga razmišlja Rawls. Velik dio literature o temeljnom dohotku svodi se na reakciju i kritiku rada Van Parijsa (npr. White), pri čemu argumentiraju da Van Parijs nije ponudio dovoljno dobar protuargument za kritiku parazitizma (eksploatacija radnika od strane neradnika). S vremenom su tematiku pravednosti temeljnog dohotka zamijenila pitanja njegovih mogućih efekata; utjecaja na zaposlenost i ekonomski rast. Autori kao što su Birnbaum, Groot, Vobruba naglašavali su pozitivan utjecaj temeljnog dohotka na poziciju radnika i sposobnost ispravljanja grešaka tržišta. S druge strane, neki autori smatraju da će uvođenje temeljnog dohotka dovesti do erozije države blagostanja, pada inovativnosti i slabljenje proračuna (npr. Van der Ploeg i Bovenberg). Suvremeni autori važnost temeljnog dohotka vide prvenstveno kao odgovor na nezaposlenost i ekonomsku nejednakost proizašlu iz automatizacije i digitalizacije (npr. Sage i Diamond). Zadnjih nekoliko godina su počeli i praktični eksperimenti temeljnog dohotka u Finskoj, Kanadi i Indiji, o čemu pišu Pulkka i Standing. Jedini slučaj bezuvjetnog temeljnog dohotka koji danas postoji u praksi je onaj u Aljasci, a on nije na nacionalnoj, već na razini savezne države SAD-a.

Povijesni kontekst

Povijest ideje bezuvjetnog temeljnog dohotka seže još u polovicu devetnaestog stoljeća. Za prvog zagovaratelja bezuvjetnog temeljnog dohotka smatra se Joseph Charlier, prilično nepoznat filozof koji je još 1848. predlagao temeljni dohodak koji bi se isplaćivao periodično, a izvor financiranja bi bio mu porez na zemlju. Svoju shemu on je nazvao „garantirani minimum“ (Cunliffe i Erreygers, 2003: 93). Drugi po redu identificirani zagovaratelj bio je Francois Huet. On je 1853. predložio temeljni dohodak koji bi se isplaćivao jednokratno svakoj mladoj osobi, a financirao bi se od poreza na nasljedstvo i darove (Cunliffe i Erreygers, 2003: 90). Joseph Charlier je svoj koncept temeljnog dohotka zagovarao praktički pedeset godina. U Britaniji se kao početak zagovaranja temeljnog dohotka smatraju prva desetljeća dvadesetog stoljeća. Bertrand Russell je zagovarao temeljni dohodak kao spajanje najboljih kvaliteta socijalizma i anarhizma, dok je prvi elaborirani prijedlog temeljnog dohotka napisao član Laburističke stranke Dennis Milner (Van Parijs, 1992: 6). U Europi se već sredinom osamdesetih godina dvadesetog stoljeća ozbiljnije raspravlja o temeljnom dohotku u akademskim krugovima, gdje su najveći zagovaratelji bili Atkinson i Meade (Gamel, Balsan i Vero, 2006: 477).

Zadnjih desetljeća podrška bezuvjetnom temeljnom dohotku napustila je akademske i intelektualne krugove i prodrla među razne društvene skupine (političke stranke, sindikati, civilno društvo, itd.). Iako je popularnost temeljnog dohotka još uvijek na marginama i nema govora o masovnoj potpori, temeljni dohodak ima fascinantnu sposobnost da prikupi podršku ljudi potpuno različitih ideoloških orijentacija (De Wispelaere i Stirton, 2004: 266).

Osamdesete su bile godine kad su na vlasti bili Ronald Reagan u Sjedinjenim Američkim Državama i Margaret Thatcher u Ujedinjenom Kraljevstvu, a njihove vlade je obilježilo napuštanje velikih državnih izdavanja za socijalnu državu i zamjena kejnzijanske političke ekonomije za neoliberalnu. Upravo neoliberalni filozofi su oni koji su prvi ozbiljnije razmatrali uvođenje univerzalnog temeljnog dohotka i njegovih posljedica na ekonomiju. Iako zagovaratelji individualne odgovornosti građanina za vlastitu materijalnu situaciju i protivnici državne potrošnje za socijalna pitanja, neoliberalni mislioci poput Hayeka, Friedmana, Buchanana i Murraya su smatrali bezuvjetni temeljni dohodak superiornom opcijom od postojećih instrumenata države blagostanja (Camplin, 2013: 97). Hayek, najznačajniji

neoliberalni filozof i pripadnik austrijske škole političke ekonomije, koncipirao je temeljni dohodak kao legitimnu zaštitu od rizika za sve građane. Smatrao je nužnim da društvo odredi granicu dohotka ispod koje nitko ne smije past, bez obzira na okolnosti (Hayek, 1981: 55). Iako se Hayek načelno protivi konceptu da je država dužna osigurati građanima dobar život, smatra da u slučaju pružanja materijalnih pogodnosti država to mora učiniti na principu jednakost (Buczak, 2013: 59).

Neoliberalni su najviše naglašavali prednosti bezuvjetnog temeljnog dohotka u odnosu na druge vrste socijalnog osiguranja. Iako im je mrsko svako uplitanje države u životne okolnosti građanina, za bezuvjetni temeljni dohodak smatraju da je najbolja od loših opcija. Bezuvjetni temeljni dohodak omogućio bi ukidanje ostalih vrsta socijalnog osiguranja za koja neoliberali tvrde da neopravdano iskrivljuju tržišne signale, naprimjer bonovi za hranu, subvencije za poljoprivrednike (Nell, 2013: 32). Kad bi svi ljudi imali temeljni dohodak to bi omogućilo privatizaciju takvih sustava jer bi svi nužno imali novaca da sami izaberu kakvo osiguranje im odgovara (Sage i Diamond, 2017: 31). Budući da ljudi sami za sebe najbolje znaju kakve su im potrebe, bezuvjetni temeljni dohodak bi omogućio najveću moguću stopu korisnosti, veću od one kakvu bi država mogla omogućiti svojim socijalnim instrumentima. Neki od ekstremnijih zagovornika slobodnog tržišta, kao što je Murray Rothbard, odbijaju uopće pomisao da je država kadra podići stupanj blagostanja (Nell, 2013: 11). Nenamjenske isplate novca bi omogućile daleko veću slobodu ljudi da izaberu svoje vlastite preferencije (Nell, 2013: 32). Privatizirano zdravstvo, naprimjer, problematizirano je najviše iz razloga što postoje ljudi koji si ga ne mogu priuštiti, iako imaju potrebu i preferencije. Bezuvjetni temeljni dohodak bi, kažu neoliberali, osigurao najveću moguću efikasnost produkcije i distribucije na slobodnom tržištu, a bez rizika da građani ne mogu platiti za osnovne potrebe (Nell, 2013: 33).

Glavna ekonomska prednost temeljnog dohotka u današnjoj digitalnoj ekonomiji je bez sumnje sposobnost da podigne razinu potražnje. Postoje očekivanja da će automatizacija dovesti u dogledno vrijeme do drastičnog pada raspoloživih poslova. Dobar primjer procjena da će već za par godina milijuni vozača kamiona izgubiti posao jer vozila više neće trebati vozača (Pulkka, 2017: 1). Informatička industrija pogotovo je primjer male potrebe za radnom snagom u odnosu na proizvodnju: Youtube je imao 65 zaposlenih kad ga je Google kupio za 1.65 milijardi dolara, Instagram je imao 13 zaposlenih kad ga je Facebook kupio za milijardu dolara i WhatyApp je ima 55 zaposlenika kad ga je Facebook kupio za 19 milijardi dolara (Pulkka, 2017: 3). Dakle, produktivnost raste, a velika nezaposlenost i rast nejednakosti

dovodi u pitanje tko će konzumirati proizvedeno (Pulkka, 2017: 3). Ljudi kojima će temeljni dohodak biti od najveće koristi će i najviše trošiti jer moraju nužno podmiriti osnovne troškove života. Temeljni dohodak bi u ovom slučaju osigurao određenu razinu potrošnje.

Iako ideja bezuvjetnog temeljnog dohotka ima svoje pobornike i na lijevoj strani političkog spektra, dio sumnjičavosti i neprihvatanja zasigurno se može pripisati tome što su neki od najutjecajnijih zagovaratelja temeljnog dohotka bili istaknuti neoliberalni mislioci. U državama poput Irske i Namibije temeljni dohodak zagovaraju religijske grupacije, što može odvratiti ljude drugog vjerskog uvjerenja od izražavanja podrške. Također, liberalni kapitalistički nastrojeni zagovaratelji poput Vivanta u Belgiji i Götz Wenera u Njemačkoj teško mogu nagovoriti socijaliste da pruže svoju podršku (De Wispelaere i Noguera, 2012: 23).

Nadalje, za najveći uspjeh ljevičara tijekom dvadesetog stoljeća, osim uspostave komunističkih sustava diljem svijeta, može se opravdano tvrditi da je to razvoj i dugotrajni opstanak države blagostanja. Zbog toga nije čudno da većina ljudi koji se smatraju ljevičarima i dalje podržava ustaljene oblike socijalnog osiguranja poput socijalne pomoći, naknade za nezaposlenost, dječje doplatke, itd. Univerzalni temeljni dohodak je, za razliku od navedenih sustava, još neprovjeren i postoji sumnja da bi doveo do povoljnijih ishoda za najugroženije skupine. Zanimljiv je slučaj sindikata vezano za podršku temeljnom dohotku. Pojedini manji sindikati su za bezuvjetni temeljni dohodak, dok oni veći, koji raspolažu sa značajnom moći u korporatističkim sustavima, u pravilu ne podržavaju temeljni dohodak (De Wispelaere i Noguera, 2012: 22). Neki od ljevičara koji zagovaraju temeljni dohodak u njemu vide odgovor na krizu socijaldemokracije, inovaciju koja bi omogućila napuštanje centrističkih politika (npr. politika trećeg puta za vrijeme Blaira) i dala odgovor na jačanje ekonomske i društvene nejednakosti (Sage i Diamond, 2017: 12).

Postoji značajna razlika između javnih politika kakve su socijaldemokrati zagovarali prije osamdesetih i kakve politike zagovaraju danas. Upravo u tom pogledu je očigledna kriza ljevice, konstantno uzmicanje pred ekonomskim i ideološkim zahtjevima desnice. Prije naftnih kriza sedamdesetih potpuno je bilo normalno za stranke ljevice koje djeluju u okviru zapadnih kapitalističkih država da zagovaraju politike poput trgovinskog protekcijonizma i nacionalizacije ključnih sektora gospodarstva. Danas se takvi prijedlozi mogu čuti još samo na marginama ideološkog spektra i smatraju se radikalnima. Državni socijalizam istočnog bloka za vrijeme hladnog rata propao je i socijalisti se više ne mogu pozivati na postojeći,

funkcionalni model ekonomije alternativan kapitalističkom. Što se tiče velikih lijevih stranaka zapadnih kapitalističkih država, njihove se ekonomske i socijalne politike tek inkrementalno razlikuju od onih desnih stranaka. Za socijaliste koji su odustali od državnog socijalizma kakav je postojao u Sovjetskom Savezu, a ne mogu podržati centrističke tendencije većih stranaka ljevice, temeljni dohodak je sve češće centralni zahtjev za nove prijedloge ostvarivanja socijalizma (Van Parijs, 1992: 7).

Za neke komuniste uvođenje bezuvjetnog temeljnog dohotka predstavlja najznačajniji pojedini korak prema komunizmu koji se može učiniti u okviru kapitalizma, bez revolucije (Van Parijs, 1992: 7). Mogućnost odbijanja napornih, zatupljujućih poslova koji ne pružaju odgovarajuću monetarnu naknadu prvi je uvjet za spriječavanje ljudske alienacije. Marksističko poimanje komunizma, završnog optimalnog stanja društva, predviđa zadovoljanje potreba svih ljudi uz produktivno sudjelovanje u ekonomiji po mogućnostima. Naravno, marksizam zahtjeva i ukidanje privatnog vlasništva, ali ako zanemarimo predviđenu povijesnu neminovnost revolucije, nije bitno koja stavka komunističkog društva se prije ostvari. Bezuvjetan temeljni dohodak je marksističkom pogledu problematičan u jednom vidu, a to je što marksizam zahtjeva i 'od svakoga prema mogućnostima', dok značajan bezuvjetni temeljni dohodak omogućava sposobnim radnicima izbjegavanje zaposlenja i parazitiranje na drugima. Pitanje je koliko je taj argument aktualan u situaciji velike nedobrovoljne nezaposlenosti ili gubitka radnih mjesta uslijed automatizacije i informatizacije. Temeljni dohodak koji je uvjetovan zahtjevom za aktivnim traženjem posla ne nailazi na taj problem.

Najveći proponenti bezuvjetnog temeljnog dohotka u Europi danas su bez sumnje zelene stranke. Zelene stranke u prvom redu zagovaraju prioritetno rješavanje pitanja ekološkog zagađenja, klimatskih promjena i održivog razvoja, a po ekonomskim politikama u pravilu spadaju na lijevi dio ideološkog spektra. Uz socijalni aspekt temeljnog dohotka, osiguravanje svakom građaninu osnovna sredstva za život, izrazito im je bitan predviđeni utjecaj temeljnog dohotka na okoliš. Zelene stranke smatraju da je ekonomski rast usko povezan s neracionalnim i neodrživim iskorištavanjem resursa, a da je trenutni ekonomski sustav neodrživ bez kontinuiranog rasta. Temeljni dohodak bi omogućio da usporimo ekonomski rast u svrhu očuvanja kvalitete života za buduće naraštaje, a da istovremeno ne dođe do pogoršanja ekonomske i socijalne situacije građana (Van Parijs, 1992: 26). Problem koji muči zelene stranke je u tome što, izuzev sudjelovanja u malobrojnim vladajućim koalicijama, nemaju izgleda osvojiti vlast i nalaze se na političkim marginama (De Wispelaere i Noguera, 2012: 22).

Iz perspektive feminizma ne postoji konsenzus oko temeljnog dohotka. Feministički proponenti koji zagovaraju temeljni dohodak opravdavaju to tvrdnjom da će temeljni dohodak biti instrument koji će napokon valorizirati neplaćeni rad u kućanstvu, a njega u najvećoj mjeri obavljaju žene (Robeyns, 2008: 1). Hermione Parker zagovara temeljni dohodak u Britaniji ne iz razloga što nosi veće pogodnosti za žene, već iz razloga što trenutni sustav socijalnih osiguranja nosi više pogodnosti muškarcima (Robeyns, 2008: 2). Jedan od važnijih feminističkih argumenata je da će temeljni dohodak biti osiguranje od siromaštva za samohrane majke i njihovu djecu (Robeyns, 2008: 3). Temeljni dohodak bi mogao poslužiti kao alat rebalansa moći u kućanstvu, tj. smanjio bi ovisnost o partneru. Barbara Bergmann, s druge strane, protivi se temeljnom dohotku iz razloga što je inferioran ciljanim instrumentima socijalne politike, a ne možemo imati i jedno i drugo (Robeyns, 2008: 2).

Može se tvrditi da je temeljni dohodak najrelevantniji za radničku klasu, ljude koji su najviše ugroženi od strane globalizacije, automatizacije i rasta nejednakosti. Utjecaj bezuvjetnog temeljnog dohotka na stopu zaposlenosti jedan je od najbitnijih efekata, ako ne i najbitniji. Postavlja se pitanje hoće li temeljni dohodak dati poticaj za participaciju u radu ili će imati kontraefekt (De Wispelaere i Noguera, 2012: 30). Problem je u tome (ili prednost, zavisno po čijem pogledu) što bi u slučaju bezuvjetnog temeljnog dohotka rad bio potpuno dobrovoljna stvar (Nell, 2013: 31). Poticaj na rad koji izvire iz mogućnosti da osoba koja ne radi završi u ekstremnom siromaštvu tada je odsutan.

O čemu onda zavisi hoće li osoba tražiti zaposlenje? Najznačajnije bi u tom slučaju bilo vrednuje li građanin više pozitivne efekte koji proizlaze iz rada ili slobodno vrijeme koje si zbog temeljnog dohotka može priuštiti. Vrijednost slobodnog vremena je sigurno visoka za radnika koji svoj posao smatra teškim i zamornim. Razlozi za to mogu biti monotonija, teški fizički rad, opasni uvjeti rada, niska plaća, čvrsta hijerarhija i drugo. S druge strane, zaposlenje se može više cijeniti ako posao nosi sa sobom pogodnosti poput visoke plaće, fleksibilnosti, kreativnosti i autonomije. Naravno, stav okoline će također imati veliki utjecaj na percepciju vrijednosti slobodnog vremena u odnosu na posao. Dobar posao može značiti ne samo materijalni, već i bolji socijalni status. Psihološki efekt srama osobe koja ne radi također bi mogao igrati veliku ulogu (Gamel, Balsan i Vero, 2006: 485). Stavovi prema poslu nisu identični već sada, što znači da je malo vjerojatno da će bezuvjetni temeljni dohodak imati isti efekt na svaku osobu. Za neke posao predstavlja muku i može ga opravdati samo velika plaća, dok u drugoj krajnosti za nekoga posao ima toliku intrinzičnu vrijednost da ga je spreman obavljati volonterski (Groot, 2002: 156).

Neovisno o tome daje li bezuvjetni temeljni dohodak poticaj za zaposlenost ili nezaposlenost jedno je sigurno: daje veći poticaj za zaposlenost od drugih oblika socijalnog osiguranja (Gamel, Balsan i Vero, 2006: 483). Klasična socijalna osiguranja pate od tzv. *employment trap*, što u biti znači nezaposleni ne mogu više dobivati naknadu za nezaposlene ako se zaposle i da siromašni ne mogu više dobivati socijalnu pomoć ako nađu posao (Van Parijs, 1991: 102). Sasvim je moguće da osoba odluči da je socijalna pomoć koju dobiva i slobodno vrijeme vrijednije od potencijalnih materijalnih pogodnosti zaposlenja i manjka slobodnog vremena. U slučaju primjene bezuvjetnog temeljnog dohotka građani ne bi gubili pravo na njega u slučaju zaposlenja, kao što je to slučaj kod socijalne pomoći. Egalitarna priroda bezuvjetnog temeljnog dohotka čini ga neutralnim po pitanju poticaja za zaposlenost (Gamel, Balsan i Vero, 2006: 483).

Jedan od efekata primjene bezuvjetnog temeljnog dohotka bila bi bolja pregovaračka pozicija ljudi koji bi se odlučili i dalje sudjelovati na tržištu rada (Vobruba, 1990: 60). Gledano iz perspektive distribucijske pravde, raširena nezaposlenost producira duboko nepravedne rezultate. Distribucijska pravda zahtjeva tržište rada na kojem svi mogu naći posao. U slučaju takvog walrasijanskog tržišta i dalje postoje poželjni i nepoželjni poslovi. Poslovi koji su nepoželjni, a društveno potrebni (naporniji, monotoni, opasni, itd.) u tom slučaju moraju biti bolje plaćeni da bi se ljudi odlučili za njih umjesto poželjnijih poslova. To se čini kao zdravorazumska argumentacija zagovaratelja slobodnog tržišta još od vremena Adama Smitha. U slučaju raširene nedobrovoljne nezaposlenosti takva logika više ne vrijedi. Rezultat je tada prilično perverznan; najteži poslovi su često i oni koji su najslabije plaćeni. U slučaju manjka ponuđenih poslova, a kada postoji rezervna armija rada, pregovaračka pozicija radnika je izuzetno slaba. Poduzetnik može birati među mnoštvom radnika, dok je radnik suočen s teškom konkurencijom. Velik broj radne snage tada nema nikakvog izbora nego prihvatiti bilo kakav posao koji se nudi. Kada uračunamo *insider-outsider* efekt, troškove vezane za zapošljavanje, trening i otpuštanje, kao i dostupnost obrazovanja situacija je još gora. Jedan od mogućih instrumenata ispravljanja te distribucijske nepravde je garantiranje minimalne pregovaračke pozicije radniku, tj. usvajanje zakona o minimalnoj plaći.

Bezuovjetni temeljni dohodak, dakle, služi kao pogodan mehanizam ispravljanja distributivne nepravde proizašle iz strukturne nezaposlenosti. S temeljnim dohotkom na razini socijalnog minimuma nitko nije prisiljen prihvatiti loš posao pod prijetnjom ekstremnog siromaštva. To ne znači da će teški, monotoni ili visoko rizični poslovi nestati; samo da će morati biti odgovarajuće plaćeni da privuku radnu snagu (Groot, 2002: 154). U ovom se

slučaju javlja još jedan moment koji privlači neoliberalne zagovornike; značajni bezuvjetni temeljni dohodak bi eliminirao potrebu za zakonima o minimalnoj plaći za koju oni tvrde da iskrivljuje tržišne signale ponude rada (Groot, 2002: 153). Pregovaračka moć koju bi radnici na neprivlačnim poslovima tada dobili omogućila bi im ne samo pregovaranje za bolju plaću, već i za kvalitetnije uvjete rada, bolje radno vrijeme, rotaciju radnih zadataka i slično (Groot, 2002: 156).

Moramo imati na umu da na životne uvjete pripadnika nisko kvalificirane radne snage, a u određenoj mjeri i srednje klase, ne utječe samo visina plaće. Radnici, neovisno o tome kakvu vrsta poslova obavljaju, u socijalnoj državi iz poreza na dohodak financiraju socijalna osiguranja (osiguranje od nezaposlenosti, zdravstveno osiguranje). U nekim državama tako porezna davanja radnika mogu iznositi čak i polovicu bruto plaće. Budući da se osiguranja rijetko financiraju iz drugih poreznih izvora (npr. oporezivanje profita korporacija), glavni teret snose oni koji bi u slučaju potrebe bili korisnici tih osiguranja. Budući da većina radnika neće postati korisnici tih osiguranja (jer su većinu svog radnog vijeka zaposleni i zdravi), to financiranje njima predstavlja neto trošak. U slučaju bezuvjetnog temeljnog dohotka situacija bi bila drukčija; najveći trošak financiranja bi snosili oni s visokim prihodima, dok bi oni najslabijih primanja bili na neto dobitku (Groot, 2002: 157).

Izgledno je da bi uvođenje bezuvjetnog temeljnog dohotka dovesti i do promjene u strukturi poslova, a ne samo u razini zaposlenosti. Postoji određeni broj radnika koji bi se odlučio za drukčiji posao od onoga koji trenutno imaju, a to ne mogu jer im nedostaju kvalifikacije. Besplatno visoko obrazovanje u ovom vidu može dosta pomoći, ali ne nude ga sve države. Čak i u uvjetima besplatnog visokog obrazovanja, troškovi vezani za smještaj, hranu i slično nekima predstavljaju previsoku prepreku. Nadalje, formalna edukacija može biti razlog odbijanja davanja socijalne pomoći. Temeljni dohodak bi omogućio priliku za napuštanje trenutnog zaposlenja u svrhu prekvalifikacije ili nastavljanje formalnog obrazovanja (Groot, 2002: 151).

Teoretski gledano, bezuvjetni temeljni dohodak je neutralan u vezi poticanja na zaposlenost, a bolji je po tom pitanju od ostalih vrsta socijalnog osiguranja. Ono što se bi dogodilo kroz njegov implementaciju jest pluralizacija stavova prema poslu (Gamel, Balsan i Vero, 2006: 485). Temeljni dohodak omogućuje ljudima ozbiljno razmatranje novih poslovnih mogućnosti kao naprimjer rad sa smanjenim radnim vremenom, prihvaćanje posla koji sam po sebi pruža zadovoljstvo, ali je slabo plaćen ili čak pokretanje vlastitog posla (Van

Parijs, 1991: 128). Može se reći da temeljni dohodak potiče poduzetništvo; bez takve sigurnosne mreže mnogi se ne bi usudili riskirati s pokretanjem samostalnog posla (Ploeg, 1996: 235). Takav poticaj za poduzetništvo bi se sigurno pozitivno odrazio na stupanj inovativnosti u društvu, a posljedično i na konkurentnost ekonomije i gospodarski rast.

Važan razlog rasta popularnosti ideje temeljnog dohotka među socijaldemokratima i radničkom klasom je predviđena promjena strukture samog rada i rast pregovaračke moći radnika naspram kapitalista. Naravno, neki predviđaju da bi uvođenje značajnog bezuvjetnog temeljnog dohotka imalo negativne posljedice na društvo i ekonomiju. Takvi mogu tvrditi da je upravo velika konkurencija na tržištu rada, situacija koja nužno stvara strukturno uvjetovane gubitnike, najveći poticaj vlastitom usavršavanju. Po tom viđenju bi temeljni dohodak oduzeo poticaje za akumulaciju ljudskog kapitala jer bi obrazovanje bilo smatrano velikim i nepotrebnim troškom (Ploeg, 1996: 238). Nadalje, ako si netko priželjkuje nešto veće prihode od onih koje mu nudi temeljni dohodak, taj ne mora nužno tražiti regularni posao: „Ljude se ohrabruje da prikupe razuman prihod kroz poslove s nepotpunim radnim vremenom u neformalnim sektorima koji nude više prilika za sivu ekonomiju“ (Ploeg, 1996: 239). Ploeg stoga svoju analizu posljedica uvođenja značajnog bezuvjetnog temeljnog dohotka završava tvrdnjom da će rezultati uvođenja biti smanjenje zaposlenosti i veličine ekonomije, manja količina prikupljenih poreza i smanjenje financijske baze za državu blagostanja (Ploeg, 1996: 239).

Posljednja stavka vezana uz rad na koju se predviđa utjecaj bezuvjetnog temeljnog dohotka je radno vrijeme. Ne treba potcjenjivati važnost količine radnog vremena na zadovoljstvo radnika poslom. Napokon, pobjeda radničke klase u devetnaestom stoljeću prilikom traženja osmosatnog radnog vremena još i danas se slavi kao međunarodni praznik rada. Za mnoge je upravo taj primjer ilustrativan za problem radnog vremena; industrijska proizvodnja kakva je bila u vremenu uvođenja radnog vremena od osam sati bila je daleko manja nego je danas. Danas izuzetno mali postotak ljudi radi u poljoprivredi, provedena je elektrifikacija svijeta i njegovo informatičko povezivanje, velik dio industrijske proizvodnje je automatiziran, pitanje transporta je riješeno korištenjem nafte. Ukratko, današnja produktivnost je daleko veća od one prije sto i više godina. Mnogima je stoga neopravdano da zadržimo standardno radno vrijeme na toj razini.

U Europi su pojedine zemlje već krenule u smjeru smanjivanja radnog vremena, naprimjer sedmosatno radno vrijeme u Francuskoj. Zahtjevi za smanjenjem radnog vremena

imaju isto izvorište kao i zahtjevi za uvođenjem bezuvjetnog temeljnog dohotka; smatraju se za način ispravljanja tržišnih nedostataka u vidu ponude rada i distribucije dobiti (Vobruba, 1990: 59). Način ispravljanja je moguće ilustrirati jednostavnim primjerom: ako radnici u firmi rade tri smjene po osam sati, smanjivanje radnog vremena za dva sata bi omogućilo uvođenje još jedne smjene. Zaposlenost u firmi bi tada porasla za trećinu, ali bi svi radnici imali za četvrtinu manju plaću nego u slučaju smjene od osam sati. Upravo to smanjenje dohotka dovodi u pitanje koncept jednostavnog smanjenja radnih sati, pogotovo kod poslova gdje su plaće minimalne (Vobruba, 1990: 62).

Situacija s smanjenjem radnih sati je potpuno drugačija ako tu mjeru kombiniramo s dodjeljivanjem bezuvjetnog temeljnog dohotka. Smanjenje radnog vremena u kombinaciji s temeljnim dohotkom ne mora nužno značiti i smanjenje dohotka. Dohodak bi bio smanjen u situaciji kada bi pad plaće bio veći nego što je iznos uplaćenog temeljnog dohotka (Gamel, Balsan i Vero, 2006: 481). Kod niskokvalificiranih radnika koji primaju minimalnu plaću kombinacija smanjenog radnog vremena i temeljnog dohotka dostatnog za pokrivanje osnovnih potreba morala bi rezultirati većim primanjima nego bez njih. Radnicima s izuzetno visokim primanjima, s druge strane, značajni temeljni dohodak ne može kompenzirati dohodak izgubljen smanjenjem radnog vremena. Kao rješenje tog problema može se odustati od smanjenja radnog vremena na nacionalnoj razini i prepustiti svakom pojedinom poduzeću odluku koliko će i hoće li smanjiti radno vrijeme, dok bi temeljni dohodak i dalje funkcionirao na nacionalnoj razini (Vobruba, 1990: 64). Čak i ako neka firma ne bi htjela smanjiti radno vrijeme, izgledno je da bi presudila pregovaračka moć radnika koja je porasla upravo zbog temeljnog dohotka. Pretpostavimo li da opseg produkcije u firmi ostaje isti, netko tko želi raditi više sati nego što radi trenutno bi to mogao ako postoji preferencija nekog drugog radnika na istom poslu za raditi manje sati (Birnbbaum, 2012: 52).

Vjerojatni ishod uvođenja bezuvjetnog temeljnog dohotka, ako imamo na umu različite stavove prema poslu, bila bi pluralizacija stilova života i interesa (Vobruba, 1990: 64). Standardno radno vrijeme kakvo danas imamo, pogotovo za nisko plaćene poslove, moglo bi postati više izuzetak nego norma.

Što se tiče suvremene relevantnosti ideje temeljnog dohotka, ona je u kontinuiranom porastu. Dok je u prošlosti temeljni dohodak bio spominjan tek na marginama filozofskih rasprava, danas sve više društvenih i političkih aktera raspravlja o korisnosti njegova uvođenja. Da je tome tako može se vidjeti iz referenduma koji su održani o bezuvjetnom

temeljnog dohotku, uvrštavanja temeljnog dohotka u programe političkih stranaka i eksperimenata koji se trenutno provode.

Za uvođenje opsežnog i skupog projekta kao što je to temeljni dohodak potrebna je velika podrška; ako izuzmemo akademske krugove i marginalne političke aktore, takva podrška trenutno ne postoji. Protivljenje temeljnog dohotku, s druge strane, prilično je rašireno među onima koji nisu spremna napustiti ideju posla kao preferirani način socijalne integracije. Odvajanje posla od dohotka je njima preradikalna ideja (Gamel, Balsan i Vero, 2006: 479). Istraživanja su pokazala da upravo takav stav prema poslu prevladava kao jedna od glavnih vrijednosti populacija razvijenih zemalja (De Wispelaere i Noguera, 2012: 28). Dakle, promjena vrijednosti populacije je nužni preduvjet svakom pokušaju uvođenja temeljnog dohotka.

Postoje načini za promjenu stava građana prema temeljnog dohotku, a zavise od toga na koji način im se temeljni dohodak prezentira. Neke od opcija su predlaganje temeljnog dohotka kao mjeru borbe protiv siromaštva, društveno nasljedstvo ili pravo koje izvire iz građanstva (De Wispelaere i Noguera, 2012: 29). Nije svaka metoda u jednakoj mjeri pogodna za svaki dio populacije. Netko s liberalnim ekonomskim stavovima bi teško prihvatio temeljni dohodak kao mjeru protiv siromaštva jer smatra da je svatko odgovoran za svoje materijalno stanje. S druge strane, vjerojatno bi dao podršku ako se temeljni dohodak definira kao dividenda na resurse koji nisu stvoreni radom, a na koje svi imaju jednako pravo. Činjenica da se nasljeđuje zemlje već je dovoljno opravdanje za neku vrstu temeljnog dohotka (Nell, 2013: 33). U tom slučaju se temeljni dohodak ne bi promovirao kao instrument socijalne politike, već kao način korekcije tržišta. Naravno, sam predviđeni iznos temeljnog dohotka igrao bi ogromnu ulogu.

Dugoročno gledano, neki smatraju ne samo da je vjerojatnost uvođenja temeljnog dohotka velika, već i da je uvođenje neizbježno. Po tom viđenju bi automatizacija i digitalizacija pod okriljem kapitalizma dovela do situacije kad se na nedobrovoljnu nezaposlenost više ne može gledati kao ciklički fenomen, već kao trajno strukturno stanje (Vobruba, 1990: 57). Ekonomske krize bile bi sve češće, a rast nejednakosti ne bi nužno pratio i rast gospodarstva. Velik dio društva bi zbog strukturne nezaposlenosti bio trajno isključen iz tržišta rada. U takvim uvjetima posao ne može biti temelj egzistencijalne sigurnosti građanina ako je velik broj ljudi trajno ili privremeno nedobrovoljno nezaposlen (Birnbbaum, 2012: 5). Zbog takvog viđenja trenutnog stanja ekonomije (a za koje smatraju da

će se s vremenom samo pogoršati) temeljni se dohodak predlaže kao dugotrajni instrument koji bi ljudima osigurao zadovoljavanje osnovnih potreba, a time i samu egzistenciju (Birnbau, 2012: 13). Naravno, postoji mogućnost da kapitalizam sam omogući porast blagosanja i punu zaposlenost, ali to bi vjerojatno podrazumjevalo širenje na dosad netaknuta tržišta i drastičan porast inovacija.

Ako bi došlo do uvođenja temeljnog dohotka, bilo u bližoj ili daljoj budućnosti, njegov opstanak nije neupitan. Opstanak temeljnog dohotka je pogotovo upitan ako nije imao veliku podršku populacije prilikom uvođenja i ako populacija zadrži mentalitete takvima kakvi su oni danas. Smatra li se i dalje da je posao ključna društvena vrijednost i preferirani način društvene integracije, tada bi ljudi koji odbijaju raditi jer mogu komotno živjeti od temeljnog dohotka doveli do pada podrške projektu (De Wispelaere i Noguera, 2012: 28). Promjena društvenih stavova prema poslu i produktivnosti je nužna za opstanak temeljnog dohotka. Ekonomski efekti bi imali možda i još veći utjecaj. Čak i ako imamo psihološku podršku ideji temeljnog dohotka, situacija u kojoj se veći broj ljudi odluči ne raditi i ako padne razina ljudskog kapitala rezultirala bi manjkom prihoda iz kojih se temeljni dohodak može financirati. Temeljni dohodak bi tada bilo potrebno reducirati, a možda i potpuno ukinuti uslijed poteškoća u opravdavanju značajnih razina dobrovoljne nezaposlenosti. Javlja se i pitanje kako bi reagirale starije skupine stanovništva. Oni su zbog demografskih promjena sve brojniji te stoga imaju veću demokratsku moć utjecati na raspodjelu javnih sredstava (Van der Ploeg i Bovenberg, 1996: 239). Nije isključeno da bi ukinuli temeljni dohodak za radno sposobne (što se može opravdati optužbom za parazitizam), a ostaviti ga za građane koji bi navršili određenu dob za umirovljenje.

Tehnoški napredak kakav je prisutan u Europi nameće nam pitanje automatizacije. Mnogi smatraju da je automatizacija zamjenila već toliko radnih mjesta da je se može kriviti za veliki dio strukturne nedobrovoljne nezaposlenosti. Nastavi li se još više proizvodnje automatizirati, dugoročno je upitna i sama institucija plaćenog rada (Sage i Diamond, 2017: 18). Temeljni dohodak bi u tom slučaju otklonio mogućnost ekstremnog siromaštva za nezaposlene, ali pritom ne stavlja pod upitnik vlasništvo tehnologija, a upravo vlasništvo nad novim tehnologijama je često smatrano za izvor nejednakosti (Sage i Diamond, 2017: 29). Očito je stoga zašto temeljni dohodak podržavaju poduzetnici iz Silicijske Doline koji su mahom vlasnici novih tehnologija (Sage i Diamond, 2017: 13). Uzmimo da dio podrške proizlazi iz protivljenja siromaštvu, velik dio se još može objasniti kao preferiranje temeljnog

dohotka umjesto grubijih metoda ispravljanja ekonomskih nejednakosti, npr. nacionalizacijom njihovih poduzeća.

Dok je prošlo stoljeće obilježila rasprava o temeljnom dohotku koja se vodila isključivo filozofskim argumentima, danas to više nije tako. U Škotskoj je vladajuća stranka SNP (Scottish National Party) podržala ideju temeljnog dohotka i raspravlja o provođenju eksperimenata. U Kanadi, specifično Ontario, pilot projekt temeljnog dohotka je zakazan za 2017. Od siječnja 2017. godine u Finskoj traje eksperiment u kojem je nasumično izabrano 2000 primatelja naknade za nezaposlene kojima će se 2 godine isplaćivati temeljni dohodak u razini 560 eura mjesečno (Pulkka, 2017: 7). Švicarska je za sada jedina zemlja koja je ozbiljnije razmatrala uvođenje temeljnog dohotka; 2016. je održan referendum po tom pitanju, ali je rezultat bio protiv temeljnog dohotka (Sage i Diamond, 2017: 13).

Značajni eksperiment temeljnog dohotka je proveden u Indiji 2011. godine. Radilo se o dva projekta koji su analizirali efekte temeljnog dohotka. Financirao ih je UNICEF, a kordinator je bila SEWA (Standing, 2013: 24). Eksperiment je bio sljedeći: izabrano je osam sela u Madhya Pradesh i određeno da se svakom muškarcu, ženi i djetetu isplaćuje suma novaca na mjesečnoj razini. Na početku se radilo o 200 rupija za odraslu osobu i 100 rupija po djetetu, što je kasnije podignuto na 300 za odrasle i 150 za djecu. U jednom plemenskom selu sličan eksperiment je pokušao na 12 mjeseci, pri čemu je na mjesečnoj bazi svaki odrasli stanovnik dobio 300 rupija, a svako dijete 150 rupija (Standin, 2013: 24). Rezultati su bili značajni: popravak kuća (zidovi, sanitarije), uzimanje zaštite protiv malarije, bolja prehrana, više sudjelovanja na tržištu, poboljšano zdravlje (pogotovo djece), veća stopa pohađanja škola (mogućnost kupnje cipela, plaćanja transporta, manje sezonskih bolesti), pojava malog investiranja (oprema za šivanje, radionice, itd.), rast samozapošljavanja, manje duga kućanstva (Standing, 2013: 25).

Trenutno jedini funkcionalni model bezuvjetnog temeljnog dohotka postoji na Aljasci. Projekt je nastao na prijedlog guvernera Jaya Hammonda 1976. da se izdvoji postotak zarade na prirodnim resursima (veliko otkriće nafte) kako bi se isplaćivala dividenda stanovnicima, što je odobreno na referendumu (Suplicy, 2012: 44). Danas zbog te politike Aljaska ima najniži Gini koeficijent (0.402) od svih saveznih država SAD-a, a koji je na federalnoj razni 0.469 (Suplicy, 2012: 44). Iako Aljaska ima izrazito malu populaciju, efekt temeljnog dohotka na stupanj nejednakosti je vidljiv.

Elementi

Koncepti temeljnog dohotka se mogu rastaviti na svoje sastavne elemente, a koji se tiču iznosa dohotka, uvjetovanosti, izvora financiranja, periodičnosti uplate i načina uplaćivanja dodjeljenog iznosa. Ideološka podrška ideji temeljnog dohotka stoga često ne podrazumijeva podršku bilo kakvom konceptu temeljnog dohotka, već u odnosu na specifične elemente.

Za uvjetovanost bi se moglo tvrditi da je najvažniji element temeljnog dohotka jer su najdrastičnije razlike upravo između uvjetovanog i bezuvjetnog temeljnog dohotka. Broj ljudi koje program obuhvaća drastično je veći kod bezuvjetnog temeljnog dohotka, ali je veći i trošak za državni proračun. Uvjetovani temeljni dohodak čest je instrument politika socijalne države, pogotovo u Europi, i ima značajnu podršku u društvu. Podrška uvjetovanim varijantama temeljnog dohotka dolazi većinom sa lijeve strane političkog spektra, od socijaldemokratskih stranaka i sindikata, dok ideji često oponiraju veće konzervativne stranke. Podrška ideji bezuvjetnog temeljnog dohotka raširenija je po ideološkom spektru, ali nema ni približno toliku podršku kao uvjetovani dohodak.

Od društvenih skupina kojima je izrazito bitan element uvjetovanosti može se navesti državna birokracija. Birokracija je izrazito bitna za uspješno provođenje temeljnog dohotka i uvjetovani temeljni dohodak je u interesu birokracije jer im povećava obujam posla. Za bezuvjetni temeljni dohodak ne bi bilo logično očekivati podršku birokrata jer im ugrožava poslove uslijed ukidanja drugih programa socijalne pomoći. Upravo iz razloga razmontiravanja socijalne države su mnogi neoliberalni filozofi podržavali bezuvjetni temeljni dohodak. Često se kao pozitivni argument temeljnog dohotka spominje njegova superiornost u odnosu na ostale instrumente socijalne politike. Da bi građanima bilo odobreno primanje pomoći u okviru nekog uvjetovanog socijalnog osiguranja, oni moraju biti podvrgnuti strogim provjerama njihovog imovinskog stanja, prihoda, zdravlja, aktivnog traženja posla i slično, a to zahtjeva povredu njihove privatnosti. Ti sustavi podrazumijevaju velike troškove za državu jer mora plaćati silne birokrate, dok su građani prisiljeni nositi se s kompliciranom i zahtjevnom birokracijom. Nije isključeno da netko tko ima pravo na socijalnu pomoć to pravo ne može ostvariti zbog pretjerane kompleksnosti sustava i pomanjkanja informacija (Birnbbaum, 2012: 44). Nadalje, i ciljana socijalna pomoć nije izuzeta od optužbi da promiče

parazitizam. Postojanje provjera imovinskog stanja ne znači da je te provjere nemoguće prevariti. U slučaju bezuvjetnog temeljnog dohotka njegova univerzalnost onemogućava svaku vrstu prijave u svrhu ostvarivanja prava (Van der Ploeg i Bovenberg, 1996: 235). Također, mnogi primatelji socijalne pomoći osjećaju se poniženo i stigmatizirano kad od države moraju tražiti pomoć. Kad bi svi imali pravo na temeljni dohodak, stigma vezana uz traženje nečega što drugi ne dobivaju bila bi odsutna (Groot, 2002: 153).

Periodičnost uplaćivanja univerzalnog temeljnog dohotka jedan je od kontroverznijih elemenata. Krajem devedesetih godina dvadesetog stoljeća iskristalizirala se podjela zagovornika univerzalnog temeljnog dohotka na one koji favoriziraju jednokratnu uplatu (neka vrsta početnog kapitala) i one koji se zalažu za kontinuirano uplaćivanje manjih iznosa na tjednoj, mjesečnoj ili godišnjoj bazi. Ta razlika je značajna jer implicira različite doze paternalizma koji država ima prema građanima (De Wispelaere i Stirton, 2004: 270).

Jednokratna uplata značajnog iznosa dohotka naglašava jednakost prilike i isključuje svaki oblik paternalizma, ali istovremeno veže uz sebe i veliki rizik. Značajna jednokratna uplata dohotka omogućavala bi pojedincima da se odluče između različitih vrsta ulaganja; mogli bi uložiti u visoko obrazovanje, dionice, fondove ili tekuću potrošnju, zavisno o vlastitim prioritetima. U slučaju pametnog ulaganja taj bi početni kapital potencijalno rezultirao velikim financijskim dobitkom. S druge strane, uz njega se veže i daleko veći rizik. Sasvim je moguće da bi osoba taj novac mogla loše uložiti ili ga jednostavno potrošiti ne mareći za posljedice. Novonastala situacija te osobe bi bila ona ekstremnog siromaštva, a to je upravo ono što većina zagovornika temeljnog dohotka želi izbjeći.

Kraći intervali uplaćivanja temeljnog dohotka, oni na godišnjoj, mjesečnoj ili tjednoj razini, naglašavaju osnovnu sigurnost primatelja. Paternalistički pristup koji se u ovom slučaju javlja sumnja u racionalnost osobe kojoj se dodjeljuje dohodak; osobe mogu biti neobrazove u pogledu funkcioniranja financijskih tržišta, bez iskustva radnih odnosa i samostalnog života i podložne promjeni stavova tokom života. Zagovornici periodičnog isplaćivanja smatraju da mora biti prioritet otkloniti mogućnost potpunog siromaštva i isključenosti, da se pojedinci kasnije ne moraju kajati zbog loših odluka iz mladosti (De Wispelaere i Stirton, 2004: 270).

Postoji i srednja opcija po pitanju periodičnosti uplaćivanja temeljnog dohotka. Građanima bi se moglo ostaviti na izbor hoće li se odlučiti na jednokratnu isplatu ili na periodično isplaćivanje. U slučaju jednokratne uplate temeljnog dohotka može se određena

količina novca izuzeti od tog iznosa i isplaćivati se na periodičnoj bazi kao osiguranje od ekstremnog siromaštva (Cunliffe i Erreygers, 2003: 109).

Van Parijs, jedan od najutjecajnijih teoretičara temeljnog dohotka, u kriterije za temeljni dohodak uvrštava uvjet da se on mora isplaćivati na individualnoj bazi, a ne po kućanstvima (Van Parijs, 1992: 3). To je stav koji ipak nije potpuno općeprihvaćen. Neki zagovornici temeljnog dohotka su spremni napustiti zahtjev za individualnosti u zamjenu za podršku tradicionalista koji zagovaraju postojeće pristupe u socijalnoj politici koji su usmjereni na kućanstva i obitelji (De Wispelaere i Stirton, 2004: 267). Pristup usmjeren na kućanstva često je osporavan iz razloga što postoji cijeli spektar različitih vrsta kućanstava (različiti broj zaposlenih, s jednim roditeljem, različiti generacijski sastav, itd.) što može rezultirati nepravednom raspodjelom i stvoriti odnose zavisnosti i nepovoljne odnose moći u kućanstvu (De Wispelaere i Stirton, 2004: 268). Teško bi iz perspektive feminizma bilo opravdati raspodjelu kojoj je osnova kućanstvo, a ne individua.

Daljnja točka prijepora je izvor financiranja bezuvjetnog temeljnog dohotka. Van der Ploeg i Bovenberg navode: „Taj trošak se može financirati na tri načina: smanjivanje izdataka za druge stavke javne potrošnje; postavljanje temeljnog dohotka na nižu razinu umjesto dizanja poreza da se održi razina temeljnog dohotka; dizanje rate poreza i prijenos tereta financiranja temeljnog dohotka na srednje i visoke dohodovne grupe“ (Van der Ploeg i Bovenberg, 1996: 237). Neoliberalni ekonomisti kao način financiranja temeljnog dohotka razmatraju i operacije središnjih banaka, tj. korištenje monetarne politike. Kad bi središnje banke tiskale novac i direktno ga uplaćivale građanima to ne bi stvorilo velike poremećaje na financijskom tržištu jer ne bi utjecalo na ravnotežu potrošnje i investicija ni na cijenu po kojoj se poduzetnici zadužuju (Kuehn, 2013: 71). Negativna posljedica takvog pristupa financiranja temeljnog dohotka je pojava visoke inflacije (Kuehn, 2013: 72). U slučaju da se odlučimo na monetarno financiranje temeljnog dohotka, a ako želimo izbjeći inflaciju, taj dohodak bi nužno bio izrazito malen jer ne bi smio prijeći granicu tiskanja novca koju uvjetuje rast gospodarstva. Financiranje temeljnog dohotka na osnovu redistribucije postojećeg novca (porezom, smanjenjem državne potrošnje, zaduživanjem) ne mora rezultirati inflacijom (Kuehn, 2013: 72).

U akademskim se krugovima naveliko raspravljalo o filozofskim implikacijama temeljnog dohotka, je li on pravedan i povećava li slobodu građanina. Za mnoge ljude su to metafizička pitanja drugorazrednog značaja u usporedbi s pitanjem kakve bi učinke temeljni

dohodak imao na društvo i ekonomiju. Zavisno o iznosu temeljnog dohotka, ti učinci bi mogli biti značajni. Neki na temeljni dohodak gledaju kao panaceju za sve društvene probleme, dok drugi smatraju da će njegov efekt biti pretežito negativan i neće moći dugo opstati kao instrument socijalne politike. Kako god da bilo, temeljni dohodak bi zasigurno imao utjecaj na strukturu državnog proračuna, dohodovnu strukturu društva, razinu zaposlenosti, a vjerojatno bi prouzročio i neke psihološke efekte na razini pojedinca.

Postoje ideje financiranja temeljnog dohotka iz monetarne politike, nešto kao kvantitavno olakšavanje (quantitative easing) za građane ili jednostavno tiskanje novca. Te ideje su prvi raspravljali pripadnici austrijske škole ekonomike, mada ih ni oni ne zagovaraju kao preferirani način financiranja temeljnog dohotka. Najprihvaćenija koncepcija temeljnog dohotka je ona koja zagovara financiranje iz proračuna, bilo porezima, deficitom ili rezanjem drugih stavki. Postotak proračuna koji bi se izdvajao za financiranje temeljnog dohotka zavisio bi o veličini temeljnog dohotka. Iako bi troškovi očito bili veliki, njihova struktura ne bi bila ista kao kod uvjetovanih socijalnih osiguranja. Izostanak imovinskih i ostalih provjera karakterističnih za uvjetovana socijalna osiguranja značio bi pojednostavljanje sustava i smanjenje administrativnih troškova (Gamel, Balsan i Vero, 2006: 478). U slučaju značajnog temeljnog dohotka nužno bi bilo smanjiti ili ukinuti ostale oblike socijalnog osiguranja zbog prevelikog troška. To bi smanjilo potencijale države da na određene socijalne probleme reagira s specifičnim, namjenskim instrumentima (Sage i Diamond, 2017: 31). Naravno, to bi značilo i da bi brojni birokrati izgubili poslove, što i nije loša stvar po neoliberalnom shvaćanju.

Što se tiče samog iznosa bezuvjetnog temeljnog dohotka, ne postoji nikakav konsenzus autora koji proučavaju to pitanje: „Temeljni dohodak može u principu biti niži ili viši od bilo koje razine dohotka za koju se procjeni da je dovoljna za pokrivanje osnovnih potreba osobe“ (Van Parijs, 1992: 4). Naravno, postavlja se pitanje same svrhe uvođenja temeljnog dohotka koji bi bio ispod te granice.

Zagovornici bezuvjetnog temeljnog dohotka koji spadaju na desnu stranu ideološkog spektra zagovaraju verziju niskog iznosa temeljnog dohotka koja ne bi zahtjevala visoke porezne izdatke. Ploeg navodi da bi takva verzija temeljnog dohotka za posljedicu imala pogoršavanje materijalnog stanja najranjivijih društvenih skupina uslijed rezanja drugih socijalnih osiguranja (Ploeg, 1996. 237). Upravo demontiranje socijalne države, rezanje svih oblika državne intervencije usmjerenih na posebne grupe, najvažniji je uvjet za

neokonzervativce da prihvate bilo kakvu univerzalnu shemu socijalne pomoći (De Wispelaere i Stirton, 2004: 271).

Neoliberali često zagovaraju pristup borbi protiv siromaštva na čisto dobrovoljnoj bazi. Princip slobode tada nalaže da ako pojedinac vrednuje otklanjanje posljedica siromaštva, on tada može svoj novac donirati u tu svrhu organizaciji po izboru. Prisilno prikupljanje novaca preko poreza se tada smatra neopravdanim. S druge strane, neki koji bi inače donirali novac to ne čine iz razloga što ne vide efekt svoje žrtve. Takvi ljudi su spremni na žrtvu ako bi bila dio kolektivne akcije, za što smatraju da bi imalo utjecaja. Oni bi bili spremni glasati za uspostavu socijalnog osiguranja, čak i ako bi to značilo veliko povećanje poreza (Nell, 2013: 20).

Verzija temeljnog dohotka kakva se najčešće javlja kod lijevih zagovornika podrazumijeva značajan iznos, dovoljan za podmirenje osnovnih troškova ili veći. U ovom slučaju bi teret financiranja temeljnog dohotka pao na srednju i visoku dohodovnu skupinu (Van der Ploeg i Bovenberg, 1996: 237).

Na kraju, javlja se pitanje načina uplaćivanja temeljnog dohotka. Autori koji se bave problematikom bezuvjetnog temeljnog dohotka najveći su dio svoje energije potrošili na dokazivanje potrebe i korisnosti temeljnog dohotka, što znači da razrađeni koncepti za provođenje temeljnog dohotka u praksu još uvijek ne postoje. Veoma je upitno bi li postojeće institucije bile kadre provoditi bezuvjetni temeljni dohodak bez značajnih prilagodbi (De Wispelaere i Noguera, 2012: 25). Način provođenja bezuvjetnog temeljnog dohotka bi vjerojatno značajno varirao od zemlje do zemlje, bez mogućnosti doslovnog kopiranja rješenja koje je primjenila neka druga zemlja. Institucije u različitim zemljama se veoma razlikuju i trebale bi različite vrste prilagodbi da se one osposobe za provođenje temeljnog dohotka. Način isplate temeljnog dohotka uvelike ovisi i o građanima; velik broj njih nema pristup bankovnom računu ili je previše u pokretu da može ovisiti o poštanskim čekovima (De Wispelaere i Noguera, 2012: 26). Na svakoj pojedinoj državi ili regiji bi bilo, zavisno o institucionalnim kapacitetima i konfiguraciji stanovništva, da nađe najbolje rješenje koje bi omogućilo da nitko ne ostane bez temeljnog dohotka.

Teorijska razmatranja

Usprkos rastućoj podršci ideji temeljnog dohotka, ona i dalje ima velik broj protivnika. Iako postoje argumenti protiv temeljnog dohotka na bazi predviđenih socijalnih i ekonomskih rezultata, najjači argumenti tiču se njegove etičnosti. Postavlja se opravdano pitanje je li temeljni dohodak pravedan mehanizam preraspodjele resursa.

Najjači etički argument protiv temeljnog dohotka je da temeljni dohodak omogućuje parazitizam; oni koji ne žele raditi mogu parazitirati na onima koji su voljni biti produktivni. To nije pravedan odnos recipročnosti (Cunliffe i Erreygers, 2003: 90). Takav stav o nemoralnosti parazitiranja na tuđem radu zajednički je i kapitalistima i socijalistima (Farrelly, 1999: 284). Uvjetovani temeljni dohodak je doista teško obraniti od ovog argumenta. Ipak, taj argument vrijedi samo u određenima, idealnim ekonomskim uvjetima. Velik broj zagovornika kapitalizma smatra za istinitom tezu da u uvjetima potpuno slobodnog tržišta (bez minimalne plaće, sindikata i sličnih elemenata koji iskrivljuju cjenovne signale) svatko tko želi može i naći posao. To je tzv. walrasijanska ekonomija u kojoj se tržište rada ponaša kao i svako drugo tržište, tj. potražnja za radnom snagom je jednaka ponudi (Hunyadi i Manz, 1998: 4). Van Parijs tvrdi da se u praksi tržišta rada ne ponašaju tako, ne može svatko naći posao po plaći kakvu imaju drugi ljudi jednakih sposobnosti na takvom radnom mjestu. Uzroci tome ne moraju biti nužno zbog izostanka savršene konkurencije na tržištu; može se raditi o pogodnostima koje uživaju *insideri* u odnosu na *outsidere* ili troškovima koje firme imaju kod zapošljavanja, otpuštanja i poučavanja novih radnika (Van Parijs, 1992: 123). Ako se doista radi o tržištu rada gdje postoji nedobrovoljna nezaposlenost, temeljni dohodak uvjetovan aktivnom potragom za poslom, daljnjim školovanjem i testiranjem razine imovine i prihoda opravdan je u istoj mjeri kao i druge vrste socijalnog osiguranja (npr. naknade za nezaposlene, socijalna pomoć).

Bezuvjetni temeljni dohodak, s druge strane, podlozan je različitim kritikama od uvjetovanog temeljnog dohotka. Ako na tržištu rada postoji nedobrovoljna nezaposlenost, zašto upotrijebiti bezuvjetni temeljni dohodak umjesto uvjetovanog? Za isplaćivanje dohotka svim građanima, umjesto samo onima kojima je zbilja potrebno, potrebno je izdvojiti izrazito velik dio proračuna. Davanje novca onima koji su najviša dohodovna skupina čini se kao potpuno promašena i protuintuitivna politika (Gamel, Balsan i Vero, 2006: 479). Neoliberali

nemaju problema s tim argumentom, njihova je logika da ljudi moraju biti jednaki u očima države i svaka materijalna intervencija je dozvoljena jedino ako se odnosi na svakog građanina podjednako. Najbolji argument zašto se ipak odlučiti na bezuvjetni temeljni dohodak umjesto uvjetovanog nije filozofske, već praktične naravi; uvjetovana socijalna osiguranja zahtjevaju izrazito velik birokratski aparat koji mora detaljno kontrolirati imovinsko i radno stanje osoba da bi se utvrdilo zadovoljavaju li uvjete. U slučaju bezuvjetnog temeljnog dohotka svi punoljetni građani zadovoljavaju uvjete, što znači da se veličina birokracije može značajno srezati. Velik dio troška bezuvjetnog temeljnog dohotka mogao bi se mogao financirati kroz smanjenje birokracije, dok kod dijela populacije bi iznos poreza uplaćenog za financiranje temeljnog dohotka bio isti ili veći od iznosa dohotka pa se ne može o tome govoriti kao o trošku.

Van Parijs je značajni bezuvjetni temeljni dohodak pokušao opravdati u sklopu Rawlsove liberalne teorije pravednosti. Tvrdi da je Rawlsovo liberalno zagovaranje osnovnih sloboda i jednakosti prilika u njegovoj teoriji pravednosti sukladno uvođenju značajnog bezuvjetnog temeljnog dohotka (Van Parijs, 1991: 105). To tumačenje je, u najmanju ruku, sporno. Van Parijs tvrdi da postoje ograničeni resursi koji nisu nastali pojedinačnim trudom i na čiji udio svi građani imaju jednako pravo (npr. čisti zrak, voda, zemlja, tehnologija, ono što su stvorile prethodne generacije). Prve ideje temeljnog dohotka predviđjele su financiranje projekta upravo kroz oporezivanje takvih resursa, konkretno zemlje i nasljedstva (Cunliffe i Erreygers, 2003: 93). To je u liniji s mišljenjem koje opravdava uživanje kompletnog proizvoda vlastitog rada samo pod uvjetom da resursi potrebni za proizvodnju nisu ograničeni, inače se zakida ostale članove zajednice. Temeljni dohodak je jedan od alata kojim bi se moglo obešteti takva upotreba ograničenih resursa (Hunyadi i Manz, 1998). White, jedan od kritičara značajnog temeljnog dohotka, slaže se da je skroman temeljni dohodak izuzet od kritike na račun eksploatacije jer svatko ima pravo na dio ograničenih prirodnih resursa koji nisu plod ekonomske aktivnosti (White, 1997: 325). Ne samo to, takav temeljni dohodak bi bio nužan ako slijedimo liberalni egalitarni koncept pravde (White, 1997: 326). Dakle, po tom pogledu je određeni iznos bezuvjetnog temeljnog dohotka opravdan i etičan čak i pod uvjetima potencijalne pune zaposlenosti jer bi se financirao iz ograničenih resursa koje ne iskorištavaju svi, ali svi na njih imaju jednako pravo.

Van Parijs tvrdi da u slučaju pojave nedobrovoljne nezaposlenosti, kad su talenti nezaposlenih jednaki zaposlenima, moramo i na radni odnos gledati kao na ograničeni resurs. U tom slučaju bi nedobrovoljno nezaposleni morali imati pravo na rentu od strane zaposlenih

koji uživaju blagodati ograničenog resursa (Van Parijs, 1991: 124). U koncepciju temeljnog dohotka Van Parijsa ta renta bi trebala biti proporcionalna s stupnjem nedobrovoljne nezaposlenosti, što bi rezultiralo značajnim temeljnim dohotkom za vrijeme visoke nezaposlenosti. Opravdanje za neproduktivnost osoba koje žive na račun temeljnog dohotka za vrijeme nedobrovoljne nezaposlenosti je u tome što su te osobe odustale od ograničenog resursa (posla) u korist drugih ljudi (Farrelly, 1999: 290). Kad bi se prisiljavalo lijene osobe jednakih sposobnosti da traže posao u konkurenciji radišnih osoba izgledna je situacija da posao dobi lijena osoba koja ne uživa u radu i ima niske materijalne potrebe. Radišna osoba kojoj posao predstavlja užitek i ima skupe ukuse teško bi prihvatila nezaposlenost. Obje osobe našle bi se u situaciji koja im ne odgovara. Ako prihvatimo, kao što to liberali tvrde, da su koncepti dobrog života jednakovrijedni, tada ne treba prioritizirati želju za radom nad željom za slobodnim vremenom (Van Parijs, 1991: 106). Bezuvjetni temeljni dohodak bi ovdje trebao poslužiti kao rješenje koje bi bilo obostranu korist. Problem bi mogao nastati ako se veći broj ljudi odluči ne raditi i stvori ekonomske uvjete u kojima je moguće zaposliti sve koji žele raditi, tada bi značajni bezuvjetni temeljni dohodak bio podložan optužbama za eksploataciju (White, 1997: 312). White zato smatra da Van Parijs nije uspio opravdati značajni bezuvjetni temeljni dohodak od optužbe za eksploataciju, dok manji iznos ne bi nužno bio podložan toj kritici.

Groot se slaže s Van Parijsom da pravednu distribuciju pogodnosti (compensatory justice) možemo očekivati samo u situaciji kad tržište rada opererira na walrasijanski način. U slučaju da to nije tako, radnici moraju imati prihvatljivu alternativu da bi se zadovoljila distributivna pravda (Groot, 2002: 152). Temeljni dohodak bi predstavljao upravo jednu takvu alternativu. Nastojanje rješavanja problema parazitizma za vrijeme nezaposlenosti na tržištu rada bi stoga imalo svoj trošak u vidu distributivne nepravednosti (Groot, 2002: 156).

Zagovaranje temeljnog dohotka od strane liberalizma nužno se oslanja na koncept slobode. Budući da je sloboda veoma širok pojam i značenje mu varira po kontekstu, zgodno je učiniti razlikovanje između negativne i pozitivne koncepcije slobode. Negativna sloboda, jedan od temelja liberalizma, odnosi se na nepovredivnu individualnu suverenost, tj. nitko nema pravo sprječavati čovjeka u onome što se ne kosi sa slobodom i pravima drugih (Hunyadi i Manz, 1998: 8). To je sloboda 'od', a ne sloboda 'za'. Liberali je najčešće tumače kao slobodu građana od intervencija države (npr. neosnovanog uhićenja). Pitanje je može li se samo kroz koncept negativne slobode ostvariti pravedno društvo jednakih mogućnosti. Koncept pozitivne slobode, s druge strane, odnosi se na mogućnost da se neki cilj ostvari. Bez

određenih uvjeta (edukacija, prihodi, itd.) drastično je smanjena pozitivna sloboda koju čovjek uživa. Bez mogućnosti da dobije adekvatnu edukaciju čovjek ne može razumjeti i sudjelovati u političkom, društvenom i ekonomskom životu. Izostanak negativne slobode takvom čovjeku ne predstavlja veliki gubitak jer je potrebna pozitivna sloboda da bi čovjek uopće mogao činiti nešto u čemu bi ga drugi mogli spriječiti. Dakle, da bi čovjek bio stvarno slobodan potrebno je da ima zadovoljene osnovne socijalne i ekonomske potrebe (Hunyadi i Manz, 1998: 13). Bezuvjetni temeljni dohodak bi doveo do povećanja stupnja pozitivne slobode, a poštujući liberalni princip egalitarnosti.

Na kraju, treba imati na da se na društvenu produktivnost ne može gledati kao na nešto endemično gospodarskoj proizvodnji i plaćenom radu. Postoji značajna skupina produktivnih ljudi koji za svoj rad nisu plaćeni, a njihov rad je društveno nužan. Teško je osporiti bitnost odgoja djece, brige za starije i nemoćne i društveno korisnog volontiranja (Birnbau, 2012: 71). Možemo se složiti da društveno korisne dobrovoljne aktivnosti zaslužuju određenu novčanu naknadu, ali njihova mnogobrojnost i različitost u prirodi bi onemogućala objektivnost u nagrađivanju (Birnbau, 2012: 72). Bezuvjetni temeljni dohodak možda ne bi omogućio da se takav koristan rad nagradi proporcionalno s njegovom korisnošću, ali bi bio pravedniji od situacije gdje nema nikakve naknade.

Zaključak

Ovaj je rad pokušao odgovoriti na pitanje što je to temeljni dohodak, specifično koji su njegovi pojavni oblici i kakva značenja mu se pripisuju iz različitih ideoloških perspektiva. Kao što smo vidjeli, temeljni dohodak je teoretiziran u nekoliko oblika. Najiscrpnije je analiziran bezuvjetni temeljni dohodak, onaj koji se isplaćuje svakom punoljetnom građaninu bez ikakvih uvjeta (traženje posla, bračni status, imovina i prihodi). Uvjetovani temeljni dohodak, za razliku od neuvjetovanog, je često implementiran u sklopu socijalne politike razvijenih kapitalističkih zemalja (socijalna pomoć, naknada za nezaposlene, nacionalna mirovina). Uz temeljni dohodak se kao moguće inovacije ovdje spominju negativni porez i smanjenje radnog vremena.

Iako je definicija bezuvjetnog temeljnog dohotka prilično jednostavna, razlikuju se načini kako je on koncipiran. Po iznosu temeljnog dohotka najčešći je koncept značajnog temeljnog dohotka, onaj koji pokriva osnovne životne potrebe. No, nije nužno da iznos temeljnog dohotka bude visok (renta na prirodne resurse i nasljeđivanje zemlje). Periodičnost uplaćivanja druga je točka spora. Uplaćivanje u kraćim intervalima (tjedan, mjesec, godina) podrazumijeva efektivno osiguranje od ekstremnog siromaštva, ali nosi sa sobom optužbe za paternalizam. Jednokratna uplata bi omogućila potencijalno veće koristi (pametno ulaganje u dionice, ljudski kapital), ali nosi i veći rizik. Naravno, moguća je i kombinacija tih dvaju principa.

Koncept individualnosti prevladava među zagovornicima bezuvjetnog temeljnog dohotka, pogotovo iz perspektive feminizma, dok je isplata sredstava po kućanstvima privlačna konzervativcima. U ovom slučaju princip individualnosti omogućava jednostavnost i izbjegava probleme koji bi se javili kod isplaćivanja po kućanstvima (različiti broj članova, nejednaka primanja).

Financiranje temeljnog dohotka nije spomenuto u njegovoj definiciji, a razlog tome može biti veliko neslaganje po tom pitanju. Kao mogući načini financiranja se spominje dizanje poreza, smanjenje drugih izdataka državnog proračuna i posuđivanje (deficit proračuna). Druga mogućnost, posebno privlačna liberalima, je porez na korištenje oskudnih prirodnih resursa na koje svi imaju jednako pravo (zemlja, nafta, minerali). Financiranje iz monetarne politike (tiskanje novca, kvantitativno olakšavanje za građane) je spomenuto kao

moćnost, ali se odbacuje kao inferiorna opcija jer kod značajnog temeljnog dohotka uzrokuje inflaciju. Način uplaćivanja temeljnog dohotka bio bi problematičan; nemaju svi građani pristup bankovnom računu ili su previše mobilni da mogu ovisiti o čekovima poslanim s poštom.

Po ovdje navedenom se vidi da su koncepti temeljnog dohotka različiti i moguće su razne kombinacije potencijalnih elemenata. Najčešće se ipak zagovara koncept po kojem je temeljni dohodak bezuvjetan, individualan, dovoljan za pokrivanje osnovnih potreba, periodičan po intervalu uplaćivanja i financiran iz proračuna države.

Značenja koja temeljnom dohotku pripisuju iz različitih ideoloških perspektiva razlikuju se. Ipak, interesantna je činjenica da temeljni dohodak ima svoje pobornike širom ideološkog spektra. Neoliberali ga vide kao način ispravljanja nedostataka tržišta (u slučaju manjeg iznosa) ili kao superiornu alternativu postojećim mehanizmima države blagostanja (u slučaju značajnog iznosa). Socijaldemokrati smatraju da bi temeljni dohodak mogao biti odgovor na krizu ljevice i rastuću ekonomsku nejednakost. Socijalistima koji više ne vide mogućnost upostave državnog socijalizma kakav je bio u Sovjetskom Savezu temeljni dohodak često predstavlja glavni element nekog novog demokratskog socijalizma. Komunistima temeljni dohodak predstavlja mogućnost osiguranja da svaka osoba dobiva dovoljno novaca za svoje potrebe, a doprinosi društvu koliko može. Zelene stranke smatraju da bi temeljni dohodak osigurao raspodjelu dohotka i smanjio nejednakost u uvjetima kad moramo usporiti ekonomski rast da spriječimo ekološko zagađenje, prekomjerno iskorištavanje resursa i klimatske promjene. Feministkinje pak na temeljni dohodak gledaju kao preraspodjelu moći u kućanstvu i mogućnost za veću neovisnost žena.

Naravno, činjenica da bezuvjetni temeljni dohodak još nije nigdje prihvaćen na nacionalnog razini implicira da je protivljenje njemu također značajno rašireno. Glavni argumenti protiv bezuvjetnog temeljnog dohotka su da on omogućuje parazitizam neradnika nad produktivnim ljudima i da bi dugoročno gledano oslabio institucionalne i ekonomske kapacitete države. Također, temeljni dohodak je sporan iz perspektive pravednosti. Smatra se nepravednim da neki žive na račun drugih. Najbolji odgovor na tu optužbu je da u situaciji nedobrovoljne nezaposlenosti posao predstavlja oskudno dobro i oni nezaposleni moraju biti obeštećeni jer ne mogu uživati to dobro. U situaciji kad je puna zaposlenost moguća teško je opravdati bezuvjetni temeljni dohodak. Takve protuargumente bezuvjetnom temeljnom dohotku nemoguće je opovrgnuti bez praktičnog iskustva. Jedino takvo iskustvo koje trenutno

postoji je isplata dividende na prihode od nafte u Aljasci, što je dovelo do pada nejednakosti. Trenutno se provode eksperimenti bezuvjetnog temeljnog dohotka u Indiji, Kanadi i Finskoj. Rezultati tih eksperimenata trebali bi biti dostupni već kroz nekoliko godina i oni će nam omogućiti bolju valorizaciju argumenata i protuargumenata.

Važnost temeljnog dohotka, a pogotovo njegove bezuvjetne varijante, zavisi prvenstveno o našim očekivanjima za blisku budućnost. Zagovornici temeljnog dohotka smatraju da će skoro doći do dramatičnog porasta automatizacije i digitalizacije. To bi nužno vodilo rastu nedobrovoljne nezaposlenosti, a u drastičnom slučaju bi ugrozilo plaćeni rad kao najvažniji faktor egzistencijalne sigurnosti. U tom slučaju bi temeljni dohodak omogućio smanjenje radnog vremena i zapošljavanje dodatne smjene, spriječio pojavu ekstremnog siromaštva i podigao agregatnu potražnju. U slučaju da se tržište rada i edukacija radne snage na vrijeme prilagode i ostvare punu zaposlenost, bezuvjetni temeljni dohodak neće biti potreban. Nažalost, ova zadnja opcija po mišljenju mnogih stručnjaka nije izgledna.

Zaključno možemo temeljni dohodak definirati kao instrument socijalne politike kojim država garantira da nijedan građanin neće pasti ispod određenog iznosa prihoda, dok se varijante temeljnog dohotka međusobno razlikuju po svojim elementima uvjetovanost, izvora financiranja, načina uplaćivanja, periodičnosti, individualnosti i iznosa. Najvažniji element je zasigurno uvjetovanost temeljnog dohotka, što objašnjava trenutnu situaciju gdje je uvjetovani temeljni dohodak već desetljećima dio socijalne politike brojnih kapitalističkih razvijenih zemalja, dok je bezuvjetni temeljni dohodak još većinom samo teorijski koncept koji je tek nedavno postao predmet eksperimenata. Relevantnost ideje temeljnog dohotka očigledna je iz sve većeg rasta popularnosti ideje, raspisivanja referendumata i uvrštavanja temeljnog dohotka u programe političkih stranaka. Na kraju, važno je naglasiti da će potencijalno uvođenje temeljnog dohotka značajno ovisiti o tome kako je on koncipiran jer podrška koja trenutno postoji među različitim političkim i društvenim skupinama značajno ovisi o specifičnim elementima temeljnog dohotka.

Literatura

Birnbaum, Simon (2012) *Basic Income Reconsidered: Social Justice, Liberalism and the Demands for Equality*. New York: Palgrave Macmillan

Burczak, Theodore (2013) A Hayekian Case for a Basic Income. U: Nell, Guinevere Liberty. (ur.) *Basic Income and the Free Market: Austrian Economics and the Potential for Efficient Redistribution*. (str.49-65). New York: Palgrave Macmillan

Camplin, Troy (2013) BIG and the Negative Income Tax: A Comparative Spontaneous Orders Approach. U: Nell, Guinevere Liberty. (ur.) *Basic Income and the Free Market: Austrian Economics and the Potential for Efficient Redistribution*. (str.97-124). New York: Palgrave Macmillan

Cunliffe, John i Erreygers, Guido (2003) 'Basic Income? Basic Capital!' Origins and Issued of a Debate. *The Journal of Political Philosophy*. Volume 11, Number 1, pp. 89-110

De Wispelaere, Jurgen i Stirton, Lindsay (2004) The many faces of universal basic income. *The Political Quarterly*. Volume 75. Issue 3. str. 266-274

De Wispelaere, Jurgen i Noguera, Jose Antonio (2012) On the Political Feasibility of Universal Basic Income: An Analytic Framework. U: Caputo, Richard K. (ur.) *Basic Income Guarantee and Politics: International Experiences and Perspectives on the Viability of Income Guarantee*. (str. 17-41). New York: Palgrave Macmillan

Farrelly, Colin (1999) Justice and a Citizens' Basic Income. *Journal od Applied Philosophy*. Vol. 16, no. 3. str. 283-296

Gamel, Claude; Balsan, Didier i Vero, Josiane (2006) The impact of basic income on the propensity to work: Theoretical issues and micro-economic results. *The Journal of Socio-Economics*. 35 476-497

Groot, L.F.M (2002) Compensatory Justice and Basic Income. *Journal of Social Philosophy*. Volume 33. Issue 1. str. 144-160

Hayek, Friedrich (1981) *Law, Legislation and Liberty, Volume 3*. Chicago: University of Chicago Press

Hunyadi, Mark i Mänz, Marcus (1998) Does „Real-Freedom-for-All“ Really Justify Basic Income? *Swiss Political Science Review*. 4(1):1-65

Kuehn, Daniel (2013) The BIG as a Helicopter Drop „with Austrian Characteristics“. U: Nell, Guinevere Liberty. (ur.) *Basic Income and the Free Market: Austrian Economics and the Potential for Efficient Redistribution*. (str.65-80). New York: Palgrave Macmillan

Nell, Guinevere Liberty (2013) Welfare in the Austrian Marketplace: Bridging Austrian and Market Socialis Economics. U: Nell, Guinevere Liberty. (ur.) *Basic Income and the Free Market: Austrian Economics and the Potential for Efficient Redistribution*. (str.7-48). New York: Palgrave Macmillan

Pulkka, Ville-Veikko (2017) A free lunch with robots – can a basic income stabilise the digital economy? *European Review of Labour and Research*. str. 1-17

Robeyns, Ingrid (2008) Introduction: Revisiting the Feminism and Basic Income Debate. *An International Journal for Basic Income Research*. Vol. 3. Issue 3. str. 1-6

Sage, Daniel i Diamond, Patrick (2017) Europe's New Social Reality: The case against Universal Basic Income. *Policy Network*. str. 1-39

Standing, Guy (2013) India's Experiment in Basic Income Grants. *GD*. Vol. 3. No. 5. str. 24-26

Suplicy, Eduardo Matarazzo (2012) The Best Income Transfer Program for Modern Economies. U: Caputo, Richard K. (ur.) *Basic Income Guarantee and Politics: International Experiences and Perspectives on the Viability of Income Guarantee*. (str. 41-55). New York: Palgrave Macmillan

Šućur, Zoran (2000) Socijalna pomoć u Hrvatskoj: budući pravci razvoja. *Rev. soc. polit.*, god. 7, br. 3-4, str. 257-271, Zagreb

Van der Ploeg, Rick i Bovenberg, Lans (1996) Against the basic instinct. Why basic income proposals will not do the job. *Public Policy Research*. Volume 3. Issue 4. str. 235-240

Van Parijs, Philippe (1991) Why Surfers Should be Fed: The Liberal Case for an Unconditional Basic Income. *Philosophy & Public Affairs*, Vol. 20, No. 2 (Spring, 1991), pp. 101-131

Van Parijs, Philippe (1992) *Arguing for Basic Income: Ethical Foundations for a Radical Reform*. London: Verso

Vobruba, Georg (1990) Redistribution of work and income in the crisis: Actors' problems of working time reduction and a guaranteed basic income. *Contemporary Crises*. 14: 57-67

White, Stuart (1997) Liberal equality, exploitation, and the case for unconditional basic income. *Political studies*. XLV, 312-326

Sažetak

Svrha ovog rada bila je opisati koncepte temeljnog dohotka i značenja koja on ima za različite grupe i ideologije. Temeljni dohodak ima mnogo pojavnih oblika koji se razlikuju po svojoj uvjetovanosti, individualnosti, izvoru financiranja, periodičnosti i svaki od njih bi kroz primjenu polučio u određenoj mjeri različite rezultate. Ovaj rad je pokušao dati pregled varijanti temeljnog dohotka i njihovih prednosti i mana gledano iz različitih perspektiva. Često se na temeljni dohodak gleda kao na jednostavan koncept, što nije koristan pristup jer argumenti i protuargumenti koji se javljaju u raspravama ne vrijede u svakom pojedinom slučaju. Metodologija ovog rada sastojala se od analize teksta znanstvenih članaka i knjiga koji se bave temeljnim dohotkom, specifično pitanjem podrške, etičnosti i ekonomskih posljedica. U radu je stoga obrađen stav prema temeljnom dohotku iz perspektive ljevice i desnice, kao i od strane feminizma i zelenih stranaka. Nadalje, prikazani su stavovi vezani za pravednost i slobodu, kao i za ekonomski rast, zaposlenost, strukturu rada. Zaključeno je da je podrška temeljnom dohotku, iako još malobrojna, raširena cijelim ideološkim spektrom, uz određene preferencije specifičnog koncepta.

Ključne riječi:

temeljni dohodak, bezuvjetni temeljni dohodak, automatizacija, gospodarski rast, nedobrovoljna nezaposlenost, nejednakost